

De Venècia a Barcelona: els vitrallers i la importació de vidre pla al segle XVIII

Sílvia Cañellas

Corpus Vitrearum Medii Aevi de Catalunya (CVC)

silvcane@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4243-4184>

Rebut: març de 2019.
Acceptat: octubre de 2019.

Resum

Aquest treball pretén deixar constància dels problemes que hi va haver a Catalunya en el pas del segle XVII al XVIII amb l'abastiment de vidres plans i veure l'existència d'un comerç d'importació de diferents menes de vidres procedents de Venècia, que protagonitzaren alguns pintors de vidrieres de la ciutat, entre els quals destaca la figura de Francesc Saladriga. Els mestres del moment mostren una gran versatilitat d'activitats davant dels canvis en els gustos i en el negoci. En el cas de Francesc Saladriga, les seves activitats professionals el portaren a viatjar a Venècia per conèixer de prop les fonts d'abastiment i contactar directament amb els comercials que li proporcionarien el material. Però, en alguns dels transports, les delicades mercaderies importades van patir greus desperfectes o van arribar de forma incorrecta. L'article pren per base documentació primària de l'Arxiu de Protocols de Barcelona (AHPB) i de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), que s'amplia amb documents d'altres arxius barcelonins i fonts bibliogràfiques.

Paraules clau: vitraller; vidre; segle XVIII; Saladriga; comerç; Barcelona; Gènova; Venècia; llanterners; reclamacions

Resumen. *De Venecia a Barcelona: los vidrieros y la importación de cristales planos en el siglo XVIII*

El presente trabajo pretende constatar los problemas que se produjeron en el paso de los siglos XVII al XVIII en Cataluña en el abastecimiento de cristales planos y ver la existencia de un comercio de importación de distintos tipos de vidrios procedentes de Venecia, que tuvieron como protagonistas a algunos pintores de vidrieras de Barcelona, entre los cuales destaca Francesc Saladriga. Los maestros del momento muestran una gran versatilidad de actividades en respuesta a los cambios de gustos y de las condiciones del negocio. A Francesc Saladriga, sus actividades profesionales le llevaron a viajar a Venecia para conocer directamente a los productores y comerciales del ramo. Sin embargo, en algunos de los viajes de importación, sus productos sufrieron contratiempos que supusieron desperfectos. El artículo se basa en documentación primaria del Archivo de Protocolos de Barcelona (AHPB) y del Archivo de la Corona de Aragón (ACA) y se amplía con documentos de otros archivos de Barcelona y con fuentes bibliográficas.

Palabras clave: vidriero; vidrio; siglo XVIII; Saladriga; comercio; Barcelona; Génova; Venecia; fontaneros; reclamaciones

Abstract. *From Venice to Barcelona: stained glass painters and the importation of flat glass in the 18th century*

The present work aims to verify the problems that occurred in the passage of the 17th to 18th centuries in Catalonia in the supply of flat glass and see the existence of an import trade of different types of glass from Venice. This trade had as main subject some glass painters of Barcelona among which Francesc Saladriga stands out. The stained-glass makers of this moment show a great versatility of activities in response to changes in art and life styles and business conditions. The professional activities of Francesc Saladriga led him to travel to Venice to meet directly the producers and commercials. However, some of the trips to import their products suffered setbacks that caused damage to the cargo. The article is based on the primary documentation of the *Arxiu de Protocols de Barcelona* (AHPB) and the *Arxiu de la Corona d'Aragó* (ACA) and is extended with documents from other Barcelona archives and bibliographic sources.

Key words: glaziers; stained glass painters; glass; 18th century; Saladriga; trade; Barcelona; Genoa; Venice; plumbers; claims

Sumari

El vidre: fabricació i transport d'un material delicat	Josep Julià
La producció de vidre pla	Josep Ravella i Ordonyes
El circuit del vidre de Venècia a Barcelona	Joan Campmajor
Els problemes amb les mercaderies	Andreu Planas i Costa
L'ofici dels pintors de vidrieres al segle XVIII	Altres protagonistes
Canvis en l'ofici	Comercials que intervingueren en la importació de vidre pla
Els pintors de vidrieres relacionats amb la importació de vidre pla	Els capitans dels vaixells
Francesc Saladriga	Altres artesans
Eloi Arrufó	Conclusions
	Bibliografia
	Annex: taula resum dels documents base

Aquest article pren per base les referències documentals relacionades amb la importació de vidre pla des de Venècia cap a Barcelona produïdes en el segle XVIII per part d'alguns pintors de vidrieres de Barcelona. Les referències ens parlen de set viatges, acabats els quals els vitrallers que havien fet la comanda es van trobar amb problemes amb el material rebut.¹ A aquests documents s'afegeixen

1. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB) 967/12 Miquel Cabrer, Manual de 1739, 30-X-1939; AHPB 1020/14 Fèlix Campllong, 14è Manual, any 1755, folis 132-133; AHPB 1020/15 Fèlix Campllong, 15è Manual, any 1756, folis 698-99; AHPB 1019/27 Sebastià Prat, Manual 27, any 1770, folis 234 i 255-267; AHPB 1083/23, Ramon Mateu i Smandia, 1a part del

els que testimonien la presència del vitraller Francesc Saladriga a Venècia² i la compra de vidres venecians que declara haver fet el també vitraller Josep Julià.³ Aquesta documentació ha estat localitzada en el marc d'una recerca molt més àmplia centrada en el Col·legi de Pintors de Vidrieres de Barcelona, que ha suposat la recopilació de molta documentació primària inèdita. La documentació complementària sorgeix sobretot de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB) que ha proporcionat tot un seguit de notícies notaries sobre les reunions de l'esmentada organització gremial. Però s'han localitzat també fonts interessants a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), l'Arxiu Històric de Ciutat de Barcelona (AHCB), l'Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya (BC) i diversos arxius eclesiàstics, com el de Sant Just i Pastor (APJSJP) i el de Santa Maria del Pi (APSMP), així com també a l'Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB).

Cal agrair la generositat d'alguns investigadors com Rafael Pahissa i Julien Lugand, i sobretot de Rosa Nacente, que han proporcionat part de les referències documentals dels textos que han servit per a la realització d'aquest article.

L'article s'ha organitzat en tres grans apartats, el primer dels quals se centra en aspectes relacionats amb la producció i el transport del vidre. El segon vol explicar com els vitrallers van adaptar el seu ofici als canvis del mercat i dels gustos i explicar qui eren cada un dels que són esmentats en els documents sobre les importacions. El tercer, més curt, dona dades entorn dels altres agents que intervingueren en aquestes importacions de materials. Completa l'article un quadre-resum dels documents base que conformen l'eix principal d'aquest text.

Entre la bibliografia que cal citar d'origen hi ha un article d'Elisa Badosa (1998) que explica algun dels accidents per causa de problemes meteorològics produïts a l'Atlàntic durant la primera meitat del segle XVIII. Rosa Maria Creixell (2010) ha parlat dels mestres de vidrieres de l'època i de les seves activitats emprenedores. D'altra banda, Laura Calosci (2007) mostra, en un interessant text, el paper del port de Gènova com a intermediari en la recepció de mercaderies cap a diferents ciutats del Mediterrani. Cal no oblidar tampoc els textos que aporten conceptes generals sobre vidre i sobre comerç per la Mediterrània i que ajuden a situar el tema, així com les monografies de diferents edificis que donen dades sobre les obres realitzades pels mestres que aquí s'estudien.

El vidre: fabricació i transport d'un material delicat

El vidre és un material fràgil que es trenca amb facilitat i, per tant, porta problemes d'emballatge, emmagatzematge i transport. D'altra banda, la seva producció requereix abundant combustible. És per això que, des d'antic, els forns de

---

Manual 23è, any 1782, folis 221-222; Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) Reial Audiència, Tribunal de Comerç, C 645, «Causa de Francisco Saladriga, pintor de vidrieras vecino de Barcelona, contra Nadal Codonel, capitán francés», any 1771; AHPB 1083/27, Ramon Mateu i Smandia, 2a part del Manual 27 de juny a desembre de 1784, foli 155.

2. Badosa (1998: 96). Biblioteca de Catalunya, Secció de Reserva (BC), Arx. 448 *Copiador de Cartes de Francesc Roig i Vives*.

3. AHPB 1019/10 Sebastià Prats, Manual de 1753, foli 99.

vidre intentaven situar-se en zones properes als boscos que els proporcionaven l'abundant combustible que els calia, però sobretot propers a les ciutats on se situaven la majoria dels seus clients.

La producció de vidre pla

La importància de la clientela barcelonina va fer que, en temps medievals, existissin dins la ciutat de Barcelona alguns forns de vidre que fabricaven diverses categories d'objectes de taula però també vidre pla per a l'elaboració de vitralls. Els problemes ambientals i el consum de combustible van portar a diverses actuacions institucionals. D'una banda, es controlava la procedència de la lletya; de l'altra, el Consell de Cent va prohibir (1323) la instal·lació de forns dins la ciutat. Però alguns desacords institucionals entre el Consell i el rei van servir per a continuar la producció de vidre dins el nucli urbà i es va permetre l'existència d'un forn amb exclusivitat per a tota la ciutat i rodalia. Des de principis del segle XIV fins a mitjan segle següent el forn actiu era el de Viladalls; posteriorment, va funcionar el que es trobava al Pla de Llull. El forn de vidre de Barcelona va subministrar part dels vidres de color que van servir per ornamentar les esglésies i els edificis públics medievals.⁴ La producció del forn barceloní incloïa vidres plans de colors, entre els quals no apareix mai el vermell, més car, que sembla que, per la tècnica especial del vidre plaqué que s'utilitzava per aclarir el color, no era de producció local, sinó que ja era d'importació, molt probablement procedent del nord de les nostres fronteres.⁵

El forn del Pla del Llull continuà existint fins a mitjan segle XVII, però la seva activitat havia ja desaparegut des de principis de segle.

Tot i l'existència, entre altres, del forn de Mataró, la majoria dels vidres plans, després del tancament del forn de vidre de Barcelona, depenien de la importació de materials d'Europa i la construcció de vidre pla a principis del segle XVIII sembla gairebé abandonada a Catalunya. D'altra banda, la situació bèl·lica que es produí al llarg del segle XVII i principis del XVIII amb el país veí, malgrat que no va interrompre totalment el comerç, posava en perill els camins d'entrada d'aquestes mercaderies del nord de la frontera.⁶ L'exemple dels problemes que tingueren al convent de Santa Caterina de Barcelona és ben clar: l'any 1699 els obrers deixaven constància que no es podien restaurar les vidrieres de l'església, ja que no hi havia a Barcelona el vidre que els calia.⁷

4. Cañellas, Domínguez (2008: 630).

5. Cañellas, Domínguez (2008: 611-637). Per als vitralls medievals, vegeu els sis volums de la col·lecció del *Corpus Vitrearum de Catalunya*, publicats per l'Institut d'Estudis Catalans entre 1985 i 2014.

6. Creixell (2005: 480, 490, 495, 573) exposa diversos exemples sobre el problema de transport de l'època. García (2006), tot i que se centra en la relació amb Anglaterra, toca el tema del comerç entre zones amb enfrontament armat.

7. Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, *Lumen Domus ò Annals del Convent de Sta Caterina Verge i Màrtir, de Barcelona*, volum II, 1706, datació 1635-1701, foli 600, i *Lumen Domus...* Pere Màrtir Anglès 1007, tom III, foli 21.

Així, les dificultats que, sobretot en el tombant del segle XVII al XVIII, hi va haver per aconseguir vidre pla per a la confecció i restauració de vidrieres van forçar els pintors de vidrieres a buscar altres vies d'entrada dels materials que calien per al seu ofici. El problema de transport del vidre va ser incorporat com un risc més del propi negoci davant la impossibilitat de trobar producció local que fes possible les seves tasques.

A l'Atlàntic peninsular s'han documentat importacions similars a les que s'explicaran, però en aquell cas els materials eren de procedència anglesa, sobretot del centre productor de Bristol.⁸

Des de Barcelona, el camí cap a Anglaterra resultava llunyà i el circuit de procedència del vidre de Venècia degué ser ràpidament explorat, més si tenim present el prestigi dels vidres bufats venecians, la qual cosa va portar a fer que s'associés aquesta ciutat amb la producció de vidres de qualitat, també dels vidres plans. Es pot esmentar, per exemple, el cas del vitrall del Sant Sopar de Santa Maria del Mar (1668),⁹ fet per Isidre Julià i del qual la documentació destaca que era tot de vidre venecià, o la notícia de 1705 del llibre d'obra de la Catedral de Girona de l'arribada, a través de Barcelona, d'una caixa de vidres de Venècia per a fer unes vidrieres per a la Seu gironina.¹⁰

Cal preguntar-se quina mena de vidre era el que s'importava de Venècia. En aquest sentit, és interessant l'expressió «vidre lastre» que s'aplica als vidres d'aquestes importacions. El terme, que equivaldria a «lastra di vetro» en italià, vindria a referir-se a un vidre pla i llis, que seria el que s'utilitzaria per als rectangles incolors de les finestres emmarcades en fusta o en plom.

Des del segle XVII, el sistema de producció del vidre canviava ràpidament i la importació des de Venècia podria també estar relacionada amb aquest fet. El sistema medieval de producció de vidre pla partia sobretot de dos sistemes diferents, tots dos resultat del bufament de la massa de vidre. El vidre de ciba, obtingut bufant el vidre amb una cànula, agafant la massa amb un puntill per la banda contrària i obrint la butllofa resultant fent-la rodar i apimar, donava com a resultat un vidre circular de gruix i color decreixent cap als extrems. El vidre de maniguet, també bufat, però obtingut allargant la butllofa fins a aconseguir una mena d'ampolla de la qual es tallaven els extrems per aconseguir un cilindre que era obert en vertical i aplanat, donava un vidre aproximadament rectangular més regular en color i gruix. Al costat d'aquests sistemes de vidre bufat, hi va haver, amb més o menys èxit, altres formes d'aconseguir vidres plans; entre ells, hi havia el vidre colat, obtingut per l'extensió i aplanament de la massa de vidre sobre una superfície plana. Aquest sistema, que havia estat usat des d'antic per a

8. García (2006: 280-282) parla de l'arribada a Cadis i als ports del Cantàbric de miralls, cornucòpies i vidre pla incolor per a finestra i també d'ampolles (p. 264). És curiós que, al costat d'aquestes importacions, una de les exportacions assenyalades sigui la de barrella (p. 225 i 331), que serviria, entre altres coses, per a la fabricació de vidre.

9. Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), Santa Maria del Mar, caixa 116.

10. Marquès (1981: 273).

petites superfícies de gruix considerable, sembla que va ser reprès a la península itàlica a partir del segle XVI amb diferents intents de millora i perfeccionament. Aquests es continuaren durant els segles següents en diferents punts d'Europa, de manera que la seva producció més industrial s'inicià ja avançat el XVIII i substituï gradualment el vidre de maniguet.¹¹ En uns moments de canvis en els sistemes de producció del vidre, podríem estar davant de la importació de vidre colat per a les finestres, element d'innovació al segle XVIII.

Cal dir que, entre els documents examinats, les importacions de vidres llisos rebudes pels pintors de vidrieres sovintegen, però no és aquest l'únic material que aquests pintors adquireixen a Venècia. El 1755 la queixa plantejada per Francesc Saladriga fa referència a l'absència de part de les davanteres de cotxe que havia importat de Venècia, d'on, segons la documentació emesa en aquella ciutat, n'havien sortit 23, però a Barcelona, segons declaració dels pintors de vidrieres Eloi Arrufó i Joan Campmajor, només n'havien arribat 21.¹² Un transport de 1770 portava a Barcelona, per al mateix vitraller, miralls amb els ornaments esculpits i amb dauradures, cornucòpies de diferents mides amb escultures, miralls ovalats i apaïrats, un munt de material que es va fer malbé en el trasllat.¹³ Un any després era també Francesc Saladriga qui havia encarregat la importació de cinc grans miralls amb cornisa daurada, llums i vidres, pols de coure i altres materials per al seu ofici.¹⁴ I el 1782 la seva importació consisteix únicament en vidres de Bohèmia.¹⁵ Càrrega que fa dubtar sobre el seu contingut, ja que l'expressió podria respondre a la importació d'objectes de vidre tallats, però també a «vidres de plom», és a dir, vidres amb un contingut de plom més alt i més transparència a la llum. Aquesta última opció semblaria més lògica perquè són pintors de vidrieres els receptors del material, mentre la primera ho seria si haguessin estat vidriers de llum. De tota manera, cal tenir present que les interferències entre els diferents oficis que tractaren amb el vidre van ser constants i van suposar, al llarg dels segles XVII i XVIII, diversos plets.¹⁶ D'altra banda, no sempre els productes d'uns i altres eren tan diferents; vegem, per exemple, les importacions de «perilles» o vidres emmotllats per a fer llums (aranyes) que el pintor de vidrieres Josep Julià declarava (1753) haver comprat en diverses ocasions al venecià Josep Bassi i que era un producte que també adquirien els vidriers de llum de la ciutat.¹⁷

11. Blondel (1993: 191).

12. AHPB 1020/14 Fèlix Campllong, 14è Manual, any 1755, folis 132-133.

13. AHPB 1019/27 Sebastià Prat, Manual 27, any 1770, folis 234 i 255-267.

14. ACA, Reial Audiència, Tribunal de Comerç, C 645, «Causa de Francisco Saladriga, pintor de vidrieras vecino de Barcelona, contra Nadal Codonel, capitán francés», any 1771. La pols de coure podria estar relacionada amb l'esmatat de peces de vidre o metall.

15. AHPB 1083/23, Ramon Mateu i Smandia, 1a part del Manual 23è, any 1782, folis 221-222.

16. Cañellas (1996: 276-277).

17. AHPB 1019/10 Sebastià Prats, Manual de 1753, foli 99. El document parla del preu que paguen uns i altres per aquest material i de l'oferta que li van fer al vidrier Joan Sala en una estada a Venècia i que incloïa el transport fins a Barcelona.

El circuit del vidre de Venècia a Barcelona

Aquest material vitri arribava a Barcelona des del port de Gènova. Però el vidre no procedia d'Altare, el centre de producció vidriera més important de la Ligúria, sinó de Venècia. Tot i la diferent estructura productiva dels dos centres, existia una certa competència entre ells, però era Venècia qui exportava la seva producció, mentre que Gènova era l'intermediari d'aquest comerç mediterrani. Així s'entén que l'any 1721 Francesc Saladriga fos a Venècia, on sembla que va posar-se en contacte amb alguns comercials.¹⁸ L'any 1755 ell mateix demanava a dos membres del Col·legi de Pintors de Vidrieres, Eloi Arrufó i Joan Campmajor, que declarassin sobre l'arribada d'uns vidres al port de Barcelona i s'explica que els vidres arribats no corresponien amb els referits a la factura dels vidres sortits de Venècia.¹⁹ El 1769 el carregament arribava a Barcelona via Gènova, procedent clarament de Venècia;²⁰ els productes havien estat transportats per mar amb una navegació de cabotatge tot entorn la península itàlica des de Venècia a Gènova i, un cop allí, s'havia fet el canvi de vaixell per embarcar els productes a Barcelona. La funció del port de Gènova com a intermediari d'altres ports de la Mediterrània és aquí ben clara.²¹

Aquesta navegació de cabotatge era realitzada per vaixells de transport ben específics; en concret, es parla de pincs i de tartanes. Aquests dos tipus de vaixell es troben —al costat del llondro, el xabec, el quetx, la bombardia i el llagut de tràfic— entre les naus de cabotatge més utilitzades per tal de transportar materials per la Mediterrània. El pinc era una nau de tonatge mitjà, adaptada a la navegació de cabotatge, tot i que oferia una certa seguretat per a mar obert i era considerada molt bona per a les càrregues comercials. La tartana era, en canvi, de tonatge més petit. Com s'ha vist, tots ells van patir els embats de les tempestes del Mediterrani. I és que el transport de mercaderies delicades com el vidre és complicat i petits entrebancs marins poden malmetre'l fàcilment en qualsevol punt del trajecte.

Així, mentre que en els documents de 1770²² les declaracions dels testimonis situen els problemes en el trajecte de Venècia a Gènova, ja que es considera que els danys produïts no són recents, en el de 1771²³ el capità justifica l'estat defec-tuós de les mercaderies pels temporals i mala mar que es van trobar en el camí de Gènova a Barcelona. És interessant detenir-se en les declaracions d'aquest document per la riquesa de detalls geogràfics. S'hi explica que el vaixell va salpar (5-VII-1770, 23 h) amb les mercaderies «asciutte, intiere, e ben condizionate» («seques, senceres i ben condicionades»), seguint un suau vent de nord. Dia i mig

18. Badosa (1998: 96).

19. AHPB 1020/14 Fèlix Campllong, 14è Manual, any 1755, folis 132-133.

20. AHPB 1019/27 Sebastià Prat, Manual 27, any 1770, folis 234 i 266-267.

21. Calosci (2007: 1-28). Tot i centrar-se en temes referits a la presència anglesa a Gènova, també destaca la importància d'aquest port com a intermediari, Grendi (2004: 253 i 256-259).

22. AHPB 1019/27 Sebastià Prat, Manual 27, any 1770, folis 234 i 255-267.

23. ACA, Reial Audiència, Tribunal de Comerç, C 645, «Causa de Francisco Saladriga, pintor de vidrieras vecino de Barcelona, contra Nadal Codonel, capitán francés», any 1771.

després, quan havien arribat a l'alçada de Savona, amb cel núvol, van haver d'ancorar a alta mar pel vent contrari. La navegació es va poder emprendre de nou (7-VII-1770, 18 h) gràcies a un suau vent de N-NE. Malauradament, cinc hores més tard van topar amb una torbonada de llevant que els va obligar a arriar el velam major. La tempesta va ser cada cop més forta. La pluja, la calamarsa i l'onatge van fer que la nau quedés gairebé tota submergida. El vent i l'aigua van inundar la cantina, que va ser buidada abans de continuar la navegació, possible gràcies a un vent fresc de ponent (8-VII-1770). En arribar a l'alçada de Porto-Crós (10-VII), s'hi envià una llanxa per abastir-se d'aigua i després se seguí el camí amb les veles de bavor esteses. Però l'endemà, en arribar entre Cap Sicié i l'Illa de Riu, es van topar amb mar grossa de S-O i la nau es va inundar de nou, sense remei. El dia 12 es reprengué la navegació sense altres problemes i la nau va amarrar al port de la Santa Creu, a Barcelona.

Eren, per tant, viatges accidentats que suposaven una llarga durada. Aquesta es pot valorar en les declaracions fetes en els documents de 1770:²⁴ la càrrega es realitzà a Venècia el dia 11 de novembre de 1769 i va ser conduïda a Gènova, on es descarregà per ser novament carregada el 28 de febrer en direcció a Barcelona, on arribà el dia 19 d'abril de 1770. Parlem, per tant, d'un viatge d'una durada total de cinc mesos: més de tres mesos per al primer trajecte i dos per al segon. El trajecte de Gènova a Barcelona del viatge de 1771, que s'ha vist més amunt, no va ser gaire més llarg, malgrat els entrebancs amb els quals es va topar.²⁵

En els gairebé cinquanta anys que van de 1739 a 1784 s'han localitzat nou viatges que presentaren problemes amb els vidres, miralls, llums i altres materials i per als quals els pintors de vidrieres van interposar reclamació. En la documentació de la majoria d'aquestes reclamacions s'assenyalen causes relacionades amb les condicions del mar.²⁶

Els problemes amb les mercaderies

Els problemes amb les càrregues poden ser de diferents menes. D'una banda, el fet que algunes de les càrregues arribessin incompletes ens parla de possibles robatoris o fraus que la documentació consultada no aclareix a qui o què són degudes. És el cas del viatge de 1755,²⁷ en el qual els vidres d'una de les caixes havien passat a una altra i faltava part del material. És també el problema que va patir Eloi Arrufó l'any següent (1756),²⁸ curiosament amb el mateix vaixell (el pinc Sant Antoni de Pàdua), en la càrrega del qual faltaven part dels vidres demanats.

24. AHPB 1019/27 Sebastià Prat, Manual 27, any 1770, folis 234 i 266-257.

25. ACA, Reial Audiència, Tribunal de Comerç, C 645. La càrrega a Gènova va ser el 20 de juny, el vaixell va salpar el 5 de juliol i va arribar a Barcelona a mitjan mes següent.

26. En l'annex hi ha el resum de les dades corresponents a les reclamacions sobre la mercaderia d'aquests viatges.

27. AHPB 1020/14 Fèlix Campllong, 14è Manual, any 1755, folis 132-133.

28. AHPB 1020/15 Fèlix Campllong, 15è Manual, any 1756, folis 698-699.

Altres casos es deuen a trencaments que semblen més aviat fruit d'un mal emmagatzematge o tractament de la mercaderia, com és el cas del transport de 1782, que arriba a Barcelona amb una de les cinc caixes amb tot el contingut trencat, mentre les altres estan en perfecte estat.²⁹ I també el de 1784 quan, de les quatre caixes de 600 vidres enviades des de Gènova, en una d'elles només 450 d'aquests vidres eren útils, mentre que la resta estaven trencats.³⁰

Però, a part de robatoris o frauds, possibles en viatges de tan llarga durada i fets des de terres llunyanes, cal tenir presents els problemes de la navegació i que el vidre i els seus derivats es posen fàcilment en risc i poden patir diferents menes de deterioraments.

D'una banda, la pròpia estructura química del vidre no és sempre prou estable davant les inclemències climàtiques i la seva desestabilització pot arribar a conferir a la superfície dels vidres un aspecte sorrenc com el que es va trobar el pintor de vidrieres Francesc Saladriga el 1739 quan va rebre la càrrega que li enviaven de Gènova. Els seus companys de col·legi Josep Julià i Eloi Arrufó van testificar davant el notari (30-X-1739) que havien assistit a l'obertura de sis caixes de vidre «lastre blanc»³¹ i que la major part dels vidres eren foscos i molts sorrencs fins al punt de no ser útils per treballar-hi ni per vendre'ls.³²

Els miralls, vitralls, vidres amollats... poden ser considerats fràgils i patir problemes d'esquerdes i trencaments, però hi ha també elements afegits, com ornaments escultòrics dels miralls o dibuixos i daurats de les cornucòpies, que poden patir desgast i aquests són precisament els problemes que es plantegen en les reclamacions localitzades l'any 1770 i 1771 en les peces portades de Venècia.³³

Problemes, els explicats, que suposen unes despeses per als clients, com es lamenta Francesc Saladriga quan diu que té unes mercaderies al magatzem que no pot vendre pel mal estat en què han arribat i que li ocupen lloc.³⁴ Però aquestes importacions els suposaren part de la solució als problemes d'abastiment de materials i aportaren noves possibilitats per als seus negocis, que canviaven gradualment d'activitat.

L'ofici dels pintors de vidrieres al segle XVIII

L'ofici de pintor de vidrieres al segle XVIII poc té a veure amb les tasques que els mestres del mateix ofici havien realitzat en temps anteriors. Durant els temps medievals, la vitralleria va suposar un dels elements fonamentals de la construcció de les grans esglésies, associant-se a la filosofia de la llum i a la creació d'espais espirituals a través dels vidres de color que transformaven la llum natural i

29. AHPB 1083/23, Ramon Mateu i Smandia, 1a part del Manual 23è, any 1782, folis 221-222.

30. AHPB 1083/27, Ramon Mateu i Smandia, 2a part del Manual, 27 de juny a desembre de 1784, foli 155.

31. És l'expressió corrent per parlar de petites planxes de vidre incolor.

32. Les declaracions estan recollides a AHPB 967/12 Miquel Cabrer, Manual de 1739, 30-X-1939.

33. AHPB 1019/27 Sebastià Prat, Manual 27, any 1770, folis 234 i 255-267.

34. ACA, Reial Audiència, Tribunal de Comerç, C 645.

accentuaven el simbolisme de l'espai.³⁵ Però també es van ornamentar les finestres d'alguns espais civils amb vidrieres que mostraven la personificació de valors i qualitats públiques de les institucions o elements religiosos i heràldics de les famílies propietàries dels palaus privats.³⁶

Acabats els temps medievals, els nous gustos, més tendents a la claror dels espais, van allunyar progressivament les vidrieres figurades del seu paper simbòlic i iconogràfic i van proliferar les finestres incolores o amb poca figuració, sobretot heràldica, que requerien altres tècniques i formes de fer. Tot plegat va modificar, de mica en mica, l'ofici dels vitrallers.

Canvis en l'ofici

Canvis estètics i conceptuals, renovació tècnica i l'evolució de l'estructura socioeconòmica són a la base de les modificacions de l'ofici dels pintors de vidrieres dels temps postmedievals, a qui va caldre buscar noves fórmules, sistemes i productes per poder viure d'un ofici que semblava esgotar-se però que cada cop tenia més mestres.

Si bé és cert que una part de les seves feines seguia consistint en la restauració i l'elaboració de vitralls emplomats amb figuració per a esglésies, també ho és que els encàrrecs importants escassejaven i eren captats pels tallers més prestigiosos. Així podem esmentar les feines realitzades pel taller Saladriga, que va tenir gairebé l'exclusiva en la restauració dels vitralls de la Catedral de Barcelona entre 1679 i 1784 i que va ser l'encarregat de la realització de la gran rosassa de Sant Miquel de la Catedral de Girona (1704),³⁷ o les obres, encara conservades, d'Isidre Julià i d'Eloi Arrufó a Santa Maria del Mar³⁸ i de Josep Ravella a Santa Maria del Pi.³⁹ Noms, tots ells, que corresponen als tallers més coneguts de l'època.

Però l'estètica i els gustos havien canviat i aquestes representacions responen als seus temps. Grans imatges en composicions escenogràfiques damunt terres enrajolats i fons clars i geomètrics, fetes amb peces de vidre d'ampla superfície i d'estrets gruixos, són els elements típics del vitrall figuratiu barroc. Les noves tècniques en la fabricació de les planxes de vidre, que es comentaven en els apartats anteriors, facilitaren el creixement de les superfícies i l'aprimament del gruix del vidre, elements que van afeblir les estructures dels vitralls emplomats i han contribuït a la desaparició de bona part de la producció del vitrall figuratiu barroc.

Una altra part de la producció de vitralls emplomats del segle XVIII eren els vitralls de formes geomètriques amb poca coloració o incolores. El sistema utilitzat per al tall, anomenat en francès «à la pige», era una de les proves del tall en

35. Sobre el tractament de la llum i la seva relació amb el vitrall medieval, vegeu Nieto (1989).

36. Domínguez (2001: 305-332).

37. Per la Catedral de Barcelona, Cañellas (1993: 205-240); per Girona, Miralpeix (2005: 189-227).

38. Aymar (1913).

39. Cañellas, Domínguez, Valldepérez (2013: 6-23).

diamant que havien de superar els aspirants en els exàmens de mestratge de l'època. Per tal d'aconseguir talls de dimensions regulars de dibuixos geomètrics repetits, el vitraller utilitzava una guia que servia de suport per al desplaçament del patró que delimitava les formes i el lloc on s'havia de passar el diamant per a les marques del tall. S'aconseguien així peces idèntiques d'una forma que es podria considerar com a seriada.⁴⁰

Cal tenir present que dins el mateix col·legi trobem diferents categories de mestres i d'exàmens de mestratge. Els mestres de més prestigi podrien realitzar tota mena de vitralls, figurats o no, mentre que a aquells que optaven per exàmens més simples se'ls permetia només la realització de vidriera emplomada incolora o, fins i tot, només de fanals i instal·lació de vidres de finestres més simples.

Però els mestres del Col·legi dels Pintors de Vidrieres blanques, pintades i lliSES⁴¹ no es dedicaven només a aquestes feines. Amb una aferrissada defensa dels seus privilegis i un munt de reclamacions contra altres corporacions, consideraven privatiu del seu ofici, a part de l'elaboració de vitralls, tot allò que es relacionés amb el vidre pla: instal·lació de vidres llisos incolors emplomats o en marcs de fusta, de llunes d'aparadors i de vidres d'embarcacions i de cotxes de cavalls. I a la producció pròpia es va afegir la procedent de les importacions, i així, també venien miralls, cornucòpies i aranyes de cristall.

D'altra banda, com que la majoria formaven també part del Gremi dels Ferriers Llanterners, la seva producció incloïa tot un munt de productes que oferien a la societat barcelonina en les seves botigues-taller: posaven llums, fanals i canals de plom. I també feien i venien objectes de llauna com: regadores, tinters, cafeteres, gibrelles, setrills, canelobres, hostieres, capsas, escrivanies, campanetes, xocolateres, fogonets, embuts, ratlladores, plats i safates, xeringues per a pastes, casseroles, escopidores...⁴²

La confecció, importació i venda d'aquests productes va córrer a càrrec dels mestres d'un col·legi professional que, amb els canvis introduïts, va anar ampliant el seu nombre fins a passar dels tres membres de 1680 a una trentena a finals del segle XVIII. Augment que respon a un creixement demogràfic de la ciutat, però també als canvis interns en l'oferta i la demanda dels productes amb els quals treballaven els membres d'aquest ofici.

La importació de productes potser no va ser un fet general per a tots els mestres, però la documentació ens parla de la intervenció en aquest comerç d'alguns dels tallers més importants de l'època.⁴³

40. Blondel (1993: 254).

41. El nom resulta estrany i és durament criticat per la Junta de Comerç l'any 1817: BC Lligalls, lligall 37, caixa 53, bloc 1, foli 41 i seg. i 235 i seg.

42. Cañellas (2017: 253).

43. Vegeu la taula del final d'aquest article.

Els pintors de vidrieres relacionats amb la importació de vidre pla

Tot i que en els documents localitzats sobre les importacions de vidres des de la península itàlica només Francesc Saladriga i Eloi Arrufó apareixen com a contractants de les mercaderies, altres pintors de vidrieres de Barcelona es relacionen amb aquest negoci, bé sigui a través de la compra indirecta de materials o bé a través de les seves declaracions en relació amb els problemes de les mercaderies rebudes. Així, ens apareixen també: Josep Julià, Josep Ravella, Joan Campmajor i Andreu Planas, tots ells membres del Col·legi de Pintors de Vidrieres de Barcelona.

Francesc Saladriga

Procedents d'una família pagesa de Sant Genís dels Agudells, els Francesc Saladriga són tres generacions de pintors de vidrieres que van dirigir un dels tallers de vidrieres més importants de Barcelona des del 1666 fins al 1797. Es tracta de Francesc Saladriga I (mort el 1702), Francesc Saladriga i Coromines (mort el 1747) i Francesc Saladriga i Ferrer (1720-97).⁴⁴ Com que les reclamacions presentades per l'arribada defectuosa de mercaderies se situen entre 1739 i 1784, cal afirmar que van ser els dos darrers els que les signaren. Amb l'antecedent esmentat sobre la importació de vidre pla venecià a Girona que degué utilitzar-se per a les vidrieres que realitzava Francesc Saladriga i Coromines a la Seu (1705),⁴⁵ el viatge de 1721 a Venècia que va protagonitzar ell mateix va iniciar uns contactes que el seu fill Francesc Saladriga i Ferrer desenvoluparia més tard mitjançant acords amb representants comercials i professionals de diversos sectors.⁴⁶

L'any 1739, data de la primera reclamació documentada, pare i fill treballaven ja plegats, ja que Francesc Saladriga i Ferrer, format entre el taller patern i les classes de dibuix d'Antoni Viladomat,⁴⁷ havia passat el seu examen de mesuratge l'any anterior.⁴⁸

Les activitats de restauració i confecció de vidrieres dels Saladriga els van convertir, ja en temps del fundador de la nissaga, en el taller de vitralls artístics més important de la ciutat.⁴⁹ Situat al carrer de la Fusteria de Barcelona, la seva producció s'estengué des de la capital cap a altres punts de la geografia catalana. Cal recordar que Francesc Saladriga i Coromines va ser l'autor, entre moltes altres obres, de la gran rosassa de Sant Miquel de la Seu de Girona (1706) i del

44. APSJP Baptismes, llibre 13, foli 85.

45. Marquès (1981: 273).

46. Badosa (1998: 96). A la BC Arx. 448 *Copiador de Cartes de Francesc Roig i Vives* hi ha diversos escrits que corroboren el viatge de Francesc Saladriga a Venècia.

47. Alcolea (1960: 245-246 i 342).

48. AHPB 972/10, Jeroni Gomis, Manual de 1737, p. 337; 972/11, Manual de 1738, folis 11-12.

49. L'església de Sant Sever (1703), la Catedral (1679-1784), Santa Maria del Mar (1710-28), l'església de Sant Miquel (1721), el convent de l'Esperança (1728), Sant Just i Pastor (1744). Vegeu Triadó, J.R. (1984: 108); Cañellas (1993: 128-151); Creixell (2010: 573); Cabo (1979: 31); Pintó (1970: 9).

projecte, conservat a l'arxiu capitular i no portat en vidre, de la rosassa de la façana del mateix edifici.⁵⁰

El taller alternava feines de pintor de vidrieres i de ferrer llanterner. I els Saladriga van treballar també, associats amb diversos constructors, per a les famílies de més prestigi de Barcelona que instal·laven vidres i llums a les seves cases.⁵¹

El domini de càrrecs del col·legi professional per part de la família Saladriga va tensar les relacions a l'interior de l'organització en temps de Francesc Saladriga i Coromines.⁵² I una possible posició proborbònica els va aplanar el camí. La competència per uns contractes que escassejaven va suposar greus enfrontaments, com el decomís de feines de Josep Ravella,⁵³ per considerar que es dedicava a unes tasques per a les quals no s'havia examinat, o la reclamació contra Eloi Arrufó, per la contractació com a conservador de les vidrieres de Santa Maria del Mar.⁵⁴

En canvi, sota la direcció de Francesc Saladriga i Ferrer, les relacions internes del col·legi es van suavitzar i fins i tot hi va haver algunes col·laboracions, com la de l'elaboració dels llums per a l'enllumenat de la ciutat (1757), la col·laboració amb Josep Ravella en la restauració de les vidrieres de l'església de Santa Maria de Cervera o amb Joan Campmajor en diverses cases particulars de Barcelona.⁵⁵

D'altra banda, el taller va tenir una activitat d'importació de material molt més intensa en aquests moments, amb algunes absències del mestre de la ciutat que van quedar registrades pel col·legi.⁵⁶ Francesc Saladriga i Ferrer es va associar amb el fuster Jaume Llobet, amb qui tenia un magatzem on hi havia mobiliari i vidres pintats, entre molts altres productes, com cornucòpies, miralls i aranes de cristall, algunes de les quals procedents de Venècia.⁵⁷ Abans de morir havia cedit

50. Miralpeix (2008: 214, 226-227); Marquès (1981: 273); Aymar (1913: 15-X).

51. Cabo (1979: 31); Cañellas (1993: 128-151); Madurell (1954: 5-48) i Madurell (1958: 6, 166-168, docs. 36-37); Vallugera (2016: 691-692, 787-789 i 890); Santjust (2010: 259); Castellano, A. (2011: 20); Balasch (2002: 9-12).

52. Els notaris Josep Llauredor i de Satorre, Jeroni Gomís i Joan Olzina i Malet van actuar de notaris del col·legi i en els seus manuals de l'ALPB hi ha anotada la presència d'aquests mestres al col·legi i els càrrecs que hi van ocupar. Vegeu també Creixell (2005: 573).

53. ALPB 861/39, Josep Llauredor i de Satorre, Manual de 1720, folis 437-438 i 442-443; 861/43 Manual de 1724, folis 118-119.

54. Aymar (1913: 14-X); ALPB 859/40, Pau Mitjans, Manual de 1719, foli 32v; Fèlix Cortés 939/29, Manual 1723, 15-IV-1723, i ADB Santa Maria del Mar, caixa 116.

55. Cañellas, Domínguez, Valdepérez (2013: 7-11, 16-20); ALPB 1108/2 Joan Vilana i Cassani, 2 Manual de contractes i darreres voluntats, de 1775, folis 437 i 173-174.

56. ALPB Jeroni Gomís, Joan Olzina i Malet, Joan Huguet, Guillem Òdena, Francesc Ferrús i Sánchez. Vegeu també Cañellas (1996: 277 i 282, 284, 293-294, 301) i Creixell (2005: 575-577).

57. AHCB Arxiu Notarial Contractes, caixa IX-6. Hi ha també un text que documenta la seva intervenció en afers relacionats amb la família del seu difunt oncle Bartomeu: es tracta d'un document de 1753 sobre Ramon Saladriga i Canals, on s'explica que la cunyada de Maria, la difunta esposa de Bartomeu, un cop vídua del fuster Ramon Canals, germà de Maria, s'havia casat amb el cirurgià Joan Santmartí (ALPB 1018/23, Josep Vilamala, Manual de 1753, folis 13-14).

la direcció del taller a Andreu Planas, qui havia estat fadrí del taller. En morir sense descendència (1797), les seves dues germanes van iniciar un procés pels béns familiars que es va allargar fins al 1808, un cop ja mortes totes dues quere-llants.⁵⁸

Eloi Arrufó

Eloi Arrufó (c. 1689-58) era membre d'una de les famílies de pintors de vidri-eres més nombrosa i longeva de Barcelona. Era el tercer fill del milanès Francesc Arrufó i, com el pare i dos dels germans, pintor de vidrieres col·legiat.⁵⁹ La seva nissaga continuà amb el fill del seu primer matrimoni (amb Teresa Canyameras) d'igual nom que el pare, i amb dos dels fills del segon matrimoni (amb Maria Isa-garra): Jaume, que va exercir l'ofici a Pamplona, i Josep, que ho va fer a Barcelo-na.⁶⁰ Els seus descendents van continuar l'ofici durant unes quantes generacions més.

Entre les feines fetes pel taller sota la direcció d'Eloi Arrufó hi ha la col·locació de vidres en finestres, la confecció de fanals, la instal·lació de canals i la repara-ció de vidrieres.⁶¹ Però va fer també vitralls figurats i es conserven, a Santa Maria del Mar de Barcelona, les imatges de dos sants que són part d'una vidriera seva de 1718.⁶²

Eloi Arrufó, com Francesc Saladriga, feia d'importador de vidre, activitat en la qual va tenir també problemes. Així, l'any 1756, la càrrega de Gènova li va arribar incompleta i, en aquell cas, els testimonis del succés van ser Francesc Saladriga i Ferrer i Joan Campmajor.⁶³

Eloi Arrufó va morir en el tombant de 1758-59, deixant pendent l'examen de mestratge del seu segon fill, Josep, que quedà a l'atenció del germà gran.⁶⁴

Josep Julià

Josep Julià (c. 1686-1753)⁶⁵ era fill de Francesc Julià i va ser, com ho havia estat el seu pare, membre i actiu participant del Col·legi de Pintors de Vidrieres

58. ACA Reial Audiència, Processos Civils, n. 393.

59. Segons ell mateix testifica, l'any 1755 tenia 66 anys d'edat: AHPB 1020/14 Fèlix Campllong, 14è Manual, any 1755, folis 132-133.

60. AHPB 912/37, Josep Vilamala, plec de capítols matrimonials 1707-31: 21-XII-1715; AHPB 1018/28 Josep Vilamala, Manual de 1758, foli 557 i seg.; AHPB 1020/54, Felix Campllong, 4t Llibre de Testament, 1755-73, folis 237-238.

61. AHPB 1007/16, Joan Olzina Cabanes, Manual de 1751, folis 192 i 1007/22, Manual 22, any 1757, folis 81-82.

62. Pintó (1977: 8).

63. AHPB 1020/15 Fèlix Campllong, 15è Manual, any 1756, folis 698-699.

64. AHPB 1018/28 Josep Vilamala, Manual de 1758, folis 577 i foli 17 i seg.; AHPB 998/22, Joan Olzina i Malet, Manual de 1758, folis 198 i 998/23, Manual de 1759, foli 24.

65. La data de naixement és incerta, però va fer el seu examen d'accés a mestre el 1707 i en aquell moment tenia 21 anys, potser acabats de fer: AHPB 861/27, Josep Llaurador i de Satorre, 1707, folis 739-742 i 748-749.

de Barcelona, organització que va intercedir per ell davant una demanda dels Julians Mercers (1724), que consideraven que vendre miralls era una especificitat seva i no dels pintors de vidrieres.⁶⁶ Era també ferrer llanterner i participava en les reunions del seu gremi.⁶⁷

Va treballar, entre altres llocs, a la Catedral de Barcelona, on s'encarregà diverses vegades de la restauració dels vitralls i es té constància també de les seves activitats en cases particulars.⁶⁸

Al marge de la declaració sobre les mercaderies importades el 1738, hi ha la de 1753 sobre la compra de peces de vidre per a aranyes que testimonien l'adquisició per part seva de materials procedents de Venècia.⁶⁹

A la seva mort, la vídua va tenir diversos problemes amb els marmessors de la primera muller del vitraller⁷⁰ i amb el mateix col·legi,⁷¹ que considerava que infringia la normativa gremial en vendre productes de vidre, fet reservat als col·legiats. Cal tenir present que el taller no tingué continuïtat ja que no hi havia, en aquest, cap col·legiat per a continuar-lo. D'altra banda, l'organització gremial mai es va plantejar la integració femenina al seu si.

Josep Ravella i Ordonyes

El vitraller Josep Ravella i Ordonyes (c. 1731-1798) era fill d'un altre Josep Ravella, mort el 1751, i que havia estat l'iniciador de la nissaga de pintors de vidrieres i ferrers llanterners dels Ravella, un altre dels tallers que es va mantenir fins entrat el segle XIX.⁷² Va passar l'examen de mestratge immediatament després de la mort del pare. El padrí del seu examen va ser Josep Julià i entre els seus examinadors hi havia Eloi Arrufó. Les coincidències dels noms amb els dels testimonis de les reclamacions són, per tant, ben clares.⁷³

Del matrimoni de Josep Ravella amb Maria Teresa Duran van néixer sis fills, dos dels quals, Francesc Josep i Josep Ramon, es van dedicar a l'ofici del pare.⁷⁴

66. AHPB 861/43, Josep Llaurador i de Satorre, Manual de 1724, folis 397-398.

67. Creixell (2005: 578) es refereix a ell com a «ferrer, examinador de Manuel Sentias» i fa l'observació del seu doble mestratge. Podeu veure també: AHPB 998/6, Joan Olzina i Malet, Manual de 1742, folis 2-3, on apareix Josep Julià en la reunió dels ferrers.

68. Cañellas (1993: 136); AHPB 951/7 Tomàs Casanoves Solans, Manual de 1729, foli 59: 7 març 1729; AHPB 998/17, Joan Olzina i Malet, Manual de 1753, folis 145-146.

69. AHPB 1019/10, Sebastià Prats, Manual de 1753, foli 99v.

70. AHPB 998/36, Joan Olzina i Malet, 2n Llibre de Testaments 1752-69, folis 11-12, 5 desembre 1752; ACA, Real Audiència, Plets civils, 16966, any 1753, *Causa de José Julià pintor de vidrios de Barcelona contra los albaceas de Julià Raimunda i Julià* i 14284, any 1753, *Causa de José Julià, pintor de vidrios de Barcelona, contra los albaceas de Julià (Raimunda) y Julià*.

71. ACA Real Audiència, cartes any 1754, reg. 403, foli 284.

72. Cañellas, Domínguez i Valldopérez (2013: 6-23). Aquest primer Josep Ravella va ser l'autor de les vidrieres de l'Adoració dels Pastors i dels Reis, encara parcialment conservades, de l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona.

73. AHPB 998/16, Joan Olzina i Malet, Manual de 1752, folis 188-189; 998/17, Manual de 1753, folis 34-35.

74. AHPB 1001/17, Josep Rondó, «2n llibre de Capítols Matrimonials», anys 1734-58; AHPB 998/36 Joan Olzina i Malet, 2n Llibre de Testaments 1752-69, foli 222; AHPB 998/25, Joan

L'any 1757, quan Josep Ravella era cònsol del col·legi, l'Ajuntament de Barcelona va encarregar a l'organització gremial la realització dels llums que calien per a la il·luminació de la ciutat. Per tal de poder complir els terminis fixats, es van veure forçats a una col·laboració que va suposar un canvi en les relacions internes del col·legi després d'uns anys de disputes internes i de problemes entre els col·legiats. L'ambient tranquil es continuà després, entre altres fets, amb els acords de Cervera, que signaren Francesc Saladriga i Josep Ravella, i amb la visura (1773) de les obres de la Catedral de Barcelona, per a la qual Francesc Saladriga designà Josep Ravella i Joan Campmajor com a especialistes de part seva.⁷⁵

Tenim constància de feines realitzades per ell a l'església del Monestir de Santa Maria de Pedralbes, a la Catedral de Barcelona i a Santa Maria del Mar, on va deixar la seva signatura, amb la de Joan Campmajor, gravada amb diamant en una peça de vidre de la vidriera central de l'absis, al costat de la data de 1763.⁷⁶

La documentació vista no mostra que intervingués directament en la importació de materials, i potser els comprava directament a Barcelona als altres mestres que en feien importació.

El testament de Josep Ravella i Ordóñez és de l'any 1789, poc abans de la seva mort.⁷⁷

Joan Campmajor

El pintor de vidrieres i ferrer llanterner Joan Campmajor (1702-80), un dels declarants de dos dels viatges, era fill d'un ferrer de l'Urgell i va examinar-se l'any 1740 com a mestre de vidrieres de mostra blanca i llisa. El mateix any del seu mestratge es va fer càrrec del taller del seu sogre Miquel Arrufó, germà del ja esmentat Eloi Arrufó.⁷⁸

Com a cònsol del col·legi, es va haver d'enfrontar a alguns dels plets que van presentar contra altres organitzacions gremials, com l'interposat el 1764 contra el ferrer mercer Josep Carbonell, que venia vidres sense ser col·legiat.⁷⁹

La majoria de les feines que se li documenten consisteixen en tasques de ferrer llanterner: fer cassoles per a braser, embuts, jocs per a sortidor, fanals i

Olzina i Malet, Manual de 1761, foli 204.

75. Creixell (2005: 83 i 153 de l'apèndix documental); Duran (1977: 151); AHPB 1054/18, Guillem Òdena, Manual 19, Manual de 1773, folis 410- 411.

76. Castellano (2011) i Santjust (2010: 259); Cañellas (1993: 136); Cañellas, Domínguez, Valldepérez (2013: 19).

77. AHPB 1001/15, Josep Rondó, *2n Llibre de Capítols Matrimonials* 1750-57, foli 116. AHPB 998/36 Joan Olzina i Malet, *2n Llibre de Testaments*, 1752-69, foli 222; Cañellas, Domínguez, Valldepérez (2013: 10).

78. AHPB 1020/14 Fèlix Campllong, 14è Manual, any 1755, folis 132-133 i 1020/15, 15è Manual, any 1756, folis 698-699: testimonia tenir 42 anys al març de 1755 i 44 al desembre de l'any següent. Cal suposar, per tant, que era nascut entre març i desembre de 1702; AHPB 998/36, Joan Olzina i Malet, *2n Llibre de Testaments* 1752-69, foli 218. A AHPB 998/4, Joan Olzina i Malet, Manual de 1740, folis 89-90, hi ha l'explicació del seu examen de mestratge.

79. BC, Junta de Comerç, Llibres, Llibre d'acords 1, 1760-66.

llums, i posar canals i lligar-los amb filferro, vidres en cotxes de cavalls i en diverses caixes. Hi ha també feines de posar o reposar vidres per a vidrieres, però semblen ser vidres simples, llisos i rectangulars.⁸⁰ Amb tot, també va fer vitralls, com ho testimonia la presència, ja esmentada més amunt, de la seva signatura al peu de la vidriera central de l'absis de Santa Maria del Mar, al costat de la de Josep Ravella, amb l'anotació de 1763.⁸¹

Va col·laborar amb diversos mestres, com Francesc Saladriga (1766-67)⁸² i Josep Ravella (1773),⁸³ o amb el conjunt del Col·legi (1757).⁸⁴

El seu fill, Francesc Hipòlit, que havia fet l'examen de mestratge de pintor de vidrieres l'any 1763, morí jove, i va ser el gendre, Josep Muntariol, qui s'encarregà del taller a partir de 1780.⁸⁵

Quatre generacions després, ja al segle XIX, el taller encara continuava a Barcelona i una de les descendents de Joan Campmajor es va casar amb Eudald Ramon Amigó, que va acabar per convertir-se en el cap del taller de vitralls més important de la Barcelona de finals del segle XIX.⁸⁶

Andreu Planas i Costa

Andreu Planas i Costa (c. 1760-1807) va passar els seus dos exàmens de mestratge —el de pintor de vidrieres i el de ferrer llanterner— el mateix any de la seva intervenció en el document dels desperfectes de les mercaderies de Francesc Saladriga (1784).⁸⁷ Era fill de Josep Planas, bracer de Caldes de Montbui, i de la seva muller Caterina P. i Costa. El seu aprenentatge degué realitzar-lo al taller Saladriga, del qual va acabar per convertir-se primer en l'encarregat i després en responsable a canvi del lloguer de l'espai. A part del negoci del taller i magatzem Saladriga, Andreu Planas tenia algunes possessions i va invertir en dues fàbriques d'indianes i, més tard, en una de fabricació de vidres plans.⁸⁸ Entre les feines fetes per compte propi hi ha les de la Catedral de Barcelona, on tingué una certa exclusivitat.⁸⁹

80. AHPB 1013/12, Tos Romà, Manual de 1750, folis 81-84.

81. Cañellas, Domínguez, Valdepeérez (2013: 19).

82. AHPB 1108/2 Joan Vilana i Cassani, 2n Manual de contractes i darreres voluntats, de 1775, foli 437.

83. AHPB 1054/18 Guillem Òdena, «Manual 19», Manual de 1773, folis 410-411.

84. Creixell (2005: 83 i p. 153 de l'apèndix documental); Duran, A. (1977: 151); AHPB 1054/18, Guillem Òdena, Manual 19, Manual de 1773, folis 410-411.

85. Fill: AHPB 998/27, Joan Olzina i Malet, Manual de 1763, folis 25, 44 i 85-86; 998/29, Manual de 1765, folis 48-49; gendre: AHPB, 1054/25, Guillem Òdena, Manual, 1780, folis 161-163.

86. Cañellas, Gil (2014: 42-59).

87. AHPB 1054/27, Guillem Òdena, Manual 30, Manual de 1784, f. 151-153; AHPB, 1121/6, Francesc Ferrús i Sánchez, Manual de 1784, foli 190.

88. ACA Reial Audiència, Processos Civils, 393, folis 107 i 588; Arxiu Parroquial dels Sants Just i Pastor (APSJSP) Esposoris, Llibre 9, 1780-1795; APSJSP Baptismes, Llibre 20, 1786-95, foli 224; AHPB 1083/23, Ramon Mateu Smandia, 1a part del Manual 23è, any 1782; AHPB 1117/18, Jaume Morelló, Manual 22, de 1796, folis 301-302.

89. Cañellas (1993: 154).

L'any 1807 ja no apareix a les reunions gremials i el 1815, quan el seu fill Salvador Planas i Casas es va presentar a l'examen de mestratge de ferrer llanterner, el pare era ja mort.⁹⁰

Altres protagonistes

Hi ha, entre els noms esmentats en aquests cinc documents, alguns de coneguts dins el món comercial, de la navegació i de la vitralleria del segle XVIII.

Comercials que intervingueren en la importació de vidre pla

Entre els comercials destaca Domingo Verdaguer, que va ser una figura important del gran comerç català i que va intervenir en unes quantes empreses navals, entre elles en diversos vaixells de mitjà tonatge, com el del document de 1739.⁹¹

El Sr. Nicolàs Maria i els germans Gherro es van encarregar de la càrrega a Venècia l'any 1769.

Joan Antoja va ser l'intermediari a Gènova, encarregat del trànsit de les peces de Francesc Saladriga cap a Barcelona, gairebé de manera exclusiva, amb l'excepció només del primer dels viatges referits.

Els capitans dels vaixells

Entre els capitans dels vaixells, n'hi ha de diverses procedències. L'únic català és el capità Lluís Arca, qui, l'any 1769, porta el vaixell *Nostra Senyora de la Concepció* de Gènova a Barcelona. És la mateixa nau, un pinc de 136 tones, amb la qual el mateix capità havia fet algun viatge a través de l'Atlàntic.⁹²

Francisco Picello va ser el capità venecià que va portar el vaixell *Sant Josep i les Ànimes del Purgatori* de Venècia a Gènova l'any 1769 i que ja el 1740 havia patit un naufragi a les costes d'Ístria amb un lugre (*trabaccolo*) de dos pals dedicat també a la pesca i que transportava acetat, oli i vi.⁹³

Era genovès Juan Bautista Gavarrone, el patró del pinc *Santa Caterina i les Ànimes del Purgatori* (1782).

Mentre són esmentats com a francesos Lluís Frederici, qui fa el transport de Gènova a Barcelona el 1769; Nadal Codonel, que porta la tartana *Sant Esteve* des de Gènova el 1771, i Ledro Dezon, el capità de la tartana *Sant Francesc* (1784).

90. AHPB 1193/2, Pau Ferrés i Capderrós, Manual de 1815, foli 164.

91. Andreu (1981: 273 i 276).

92. Ríos (2009: 73).

93. Paciera (2014: 100).

Altres artesans

Entre els testimonis, tots barcelonins, hi ha els mestres de vidrieres que s'han esmentat, el notari del Col·legi Notarial de Barcelona, Ramon Mateu Esmandia, els representants de Doana i els mestres especialistes en els diversos materials o tècniques aplicades a les mercaderies importades. Entre aquests darrers apareix Jeroni Mauri, escultor (1769 i 1771), conegut per la realització de l'escut de la llinda de la porta d'accés a la Sala de Contractacions de la Llotja de Mar de Barcelona. Hi són també els dauradors Salvador Mairradona (1769) i Francesc Petit (1771), qui va col·laborar diverses vegades amb el pintor Francesc Tramullas,⁹⁴ i els fusters Felip Taner i Costa (1769) i Bonaventura March i Pera (1782).

Tots aquests artesans són els testimonis que, al costat d'altres pintors de vidrieres, donen suport a les reclamacions sobre el mal estat en què havien arribat les mercaderies venecianes.

Conclusions

Desapareguda la producció de vidre pla del forn de Barcelona i davant la necessitat d'assortir-se d'un material de qualitat per a uns clients que volien posar vidres a les finestres dels seus palaus i ornamentar-los amb llums, miralls i cornucòpies, calia aconseguir els materials que fessin possible el seu negoci i el seu ofici.

Potser per una major transparència aconseguida pels canvis en la composició del vidre o un aspecte més regular per les noves tècniques de fabricació o potser per un sistema comercial més elaborat, però sobretot pel prestigi dels vidres venecians que passa dels vidres bufats als plans, el fet és que la importació de vidres procedents de Venècia queda perfectament documentada amb aquestes reclamacions per les mercaderies malmeses o perdudes.

Segons ens mostra la documentació, els viatges, d'uns sis mesos de durada, realitzats per mar amb vaixells de cabotatge habituals en el transport de mercaderies i correu, eren els mitjans d'arribada d'unes mercaderies fràgils que eren encarregades pels mateixos pintors de vidrieres de Barcelona. Part d'aquests productes entraven directament al mercat, com els miralls i cornucòpies que eren venuts a clients particulars de prestigi. Altres eren treballats per a fer llums o fanals o per a ser instal·lats en finestres, vaixells, cotxes de cavalls... o per a ser venuts a altres mestres per al seu treball. Cal tenir present que el col·legi prohibia expressament la venda de vidres sense treballar a qui no fos mestre col·legiat, i mantenia un fort control sobre la venda dels productes de vidre per tal de controlar l'exclusivitat del negoci per als seus membres.

Malgrat els documents que hem vist que parlen de vidrieres figurades fetes amb vidre venecià, els vidres plans que trobem referits en les importacions semblen ser invariablement vidres incolors. A falta d'anàlitzes dels vidres que puguin mostrar diferents composicions en els procedents en aquesta època del

94. Trepal (2016; 376).

nord d'Europa (normalment més potàssics) que els del sud (normalment més sòdics) i de documentació que ajudi a afirmar la coexistència de les importacions venecianes amb les del nord, poc més podem afirmar sobre altres possibles procedències de vidres d'altres categories o colors.

La tipologia de la documentació consultada no permet constatar quina proporció de producte arribava en bones condicions ni quantificar el material arribat. De tota manera, es pot deduir una certa freqüència en els viatges que no semblen ser una excepció, sinó un element de normalitat d'un ofici que anava canviant des de l'artesanat cap a una activitat d'intermediaris que el col·legi defensava com a exclusiva dels seus col·legiats. D'altra banda, els bons resultats devien ser suficients com per mantenir aquestes importacions i un florent negoci que completava les altres activitats professionals d'unes botigues-taller que augmentaven en quantitat; el seu èxit econòmic es mostra en les joies i objectes de luxe que apareixen en els inventaris de les cases taller i en l'augment de mestres pintors de vidrieres i ferrers llanterners de l'època.

Les vicissituds del negoci també van ser importants, fins al punt que poc després alguns d'aquests mestres van decidir fer acords per protegir-se⁹⁵ o fabricar-se els seus propis materials. Aquest darrer va ser el cas, com s'ha comentat, del pintor de vidrieres Andreu Planas, qui s'havia fet càrrec del taller Saladriga en els seus darrers temps de funcionament. Andreu Planas signà, l'any 1796, acords per produir vidres plans en una fàbrica en construcció en un solar propietat de Jaume Calvet, situat a Barcelona, als carrers del Marquès de Barberà i de Sant Oleguer (zona de les Drassanes), on van decidir que anirien els forns i les oficines⁹⁶... però això ja és una altra història.

Bibliografia

- ALCOLEA, S. (1960). *La pintura en Barcelona durante el siglo XVIII*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona. (*Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, 14, 1959-60).
- ANDREU VIDIELLA, M. (1981). «La financiación de la industria naval en Barcelona (1745-1760)». *Pedralbes*, 1, 267-294.
- AYMAR I PUIG, A. (1913). «Recuerdos de Barcelona. Vidrieras S. Ma. Mar de Barcelona y noticias de algunas personas que han intervenido en la restauración de tan insigne monumento». *El Correo Catalán*, 9, 14 i 15-X-1913.
- BALASCH, E. (2002). «Lleida. El cicle del Nadal als vitralls de la Seu Nova de Lleida». *Taüll*, 7, desembre 2002, 9-12.
- BADOSA COLL, E. (1998). «El comerç de Barcelona amb la resta d'Europa segons la correspondència de Francesc Roig i Vives». *Pedralbes*, 18-I, 93-106.
- BLONDEL, N. (1993). *Le Vitrail. Vocabulaire typologique et technique*. París: Ministère de la Culture et de la Francophonie.

95. AHPB 1261/22, Constantino Gibert, rotocol de 1851, foli 25.

96. AHPB 1117/18, Jaume Morelló, Manual 22, de 1796, folis 301-302: acords entre els barcelonins Jaume Calvet, Andreu Planas, Jacinto Ramon, Joan Bosch, Pere Màrtir Moliné, Ignacio Marc i Gaspar Ysern, domiciliat a Mataró. L'empresa havia de tenir el nom d'Ignaci March i Cia.

- CABO I DELCLÒS, L. (1979). *Artistes i artesans que, en el transcurs dels segles, han intervingut al temple parroquial de Sant Just i Pastor de Barcelona*. Barcelona: Arxiu Diocesà i Biblioteca Pública Episcopal.
- CALOSCI, L. (2007). *Nacionalisme econòmic i comerç mediterrani. Pensament i acció de la Junta de Comerç de Barcelona 1763-1847*. Lleida i Vilassar de Mar: Pagès editors i Fundació Ernest Lluch.
- CAÑELLAS, S. (1993). *Aproximació a l'estudi de les vidrieres de la Catedral de Barcelona*. [Microforma] Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- (1996). «Exàmens de mestratges dels pintors de vidrieres de Barcelona al final del segle XVIII». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XIV, 273-304.
- (2017). «Els vitrallers: entre els oficis del vidre i l'art de la pintura». *Barcelona. Quaderns d'Història*, 24, 247-258.
- CAÑELLAS, S.; DOMÍNGUEZ, C. (2008). «Els forns de vidre a Barcelona i la seva rodalia (segles XIV-XVI) / Kilns of Glass in Barcelona and its surroundings (14th-16th centuries)». *Anuario de estudios medievales*, 38-2, juliol-desembre 2008, 611-637.
- CAÑELLAS, S.; DOMÍNGUEZ, C. i VALLDEPÉREZ, P. (2013). «Los Ravella, pintores de vidrieras del siglo XVIII». *Cuadernos del vidrio*, 2, 6-23.
- CAÑELLAS, S.; GIL, N. (2014). «La Fábrica de Vidrieras de los Amigó». *Cuadernos del Vidrio*, 3, 42-59. <<http://www.realfabricadecristales.es/es/informacion/revista>>
- CASTELLANO, A. (2011). «Notícies documentals entorn dels vitralls». A: *Els Vitralls del Monestir de Pedralbes i la seva Restauració*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona (Col·lecció MUHBA Documents, 4), 11-20.
- CREIXELL, R. M. (2010). «Cases Grans. Interiors nobles a Barcelona (1739-1761)». Tesi doctoral en xarxa. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- DOMÍNGUEZ, C. (2001). «La vidriera als edificis civils de Catalunya. S. XIV-XVI». A: *I Jornades Hispàniques d'Història del Vidre*. Barcelona: Museu d'Arqueologia de Barcelona, 305-332.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, Mª N. (2006). *Comerciendo con el enemigo: el tráfico mercantil anglo-español en el siglo XVIII (1700-1765)*. Madrid: CSIC. (Biblioteca de Historia, n. 60).
- GRENDI, E. (2004). «Gli inglesi a Genova (secoli XVII-XVIII)». *Quaderni Storici*, v. 39, n. 115-1, 241-278.
- JUÁREZ VALERO, E. (2012). «El negocio del vidrio en la Península Ibérica medieval», *Mirabilia: Revista Eletrônica de História Antiga e Medieval*, 15.
- MADURELL I MARIMÓN, J. (1954). «El presbítero Vicente Massanet, la Iglesia de Rupia y la Capilla de San Paciano de la Seo de Barcelona». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 9, 5-48.
- (1958). *La Capilla de la Immaculada Concepción de la Seo de Tarragona*. Tarragona: Instituto de Estudios Tarraconenses Ramón Berenguer IV.
- MARQUÈS I CASANOVAS, J. (1981). «Els vitralls de la Seu de Girona». *Revista de Girona*, 97, 267-274.
- (1955). «La fachada de la Catedral de Girona». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 10, 286-316.
- MIRALPEIX, F. (2008). «L'acabament de la seu de Girona. Projectes i fases de construcció de la façana barroca (1680-1733)». *LOCVS AMOENVS*, 9, 189-227.
- NIETO ALCAIDE, V. (1989). *La luz, símbolo y sistema visual*. Madrid: Ediciones Cátedra.
- PACIERA, W. (2014). «Navigavione, piloti, testimoniali e naufragi nell'Istria del Settecento». *Mediterranea. Ricerche storiche*, 30, 83-106.

- PINTÓ I XANDRI, J. (1977). *Basílica de Santa María del Mar. Barcelona. Vitralls. Vidrieras. Stained glass Windows*. Barcelona: Santa Maria del Mar. (Sèrie Monogràfica Santa Maria del Mar, núm. 2, Vitralls).
- RÍOS DELGADO, J. J. (2009). *El funcionamiento de los primeros años de la escuela náutica de Barcelona bajo la dirección de Sinibaldo Mas y factores socio-económicos que motivaron su creación*. Tesis doctoral. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya.
- RIU DE MARTÍN, M. C. (2008). «La manufactura del vidrio y sus artífices en la Barcelona bajomedieval». *Anuario de Estudios Medievales*, 38/2, 585-609.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, J. (1997). «El soplador de vidrio». *Espacio, Tiempo y Forma, Serie VII Historia del Arte*, 10, 111-132.
- SANJUST, C. (2010). *L'obra del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes des de la seva fundació fins al segle XVI. Un monestir reial per a l'ordre de les Clarisses a Catalunya*. Barcelona: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- TREPAT CÉSPEDES, A. (2016). «La Verge del Cor de Vallonzella: representació i devoció des del segle XIV fins a l'actualitat». A: ALCOY, R. (ed.). *L'art medieval en joc*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 373-380.
- TRIADÓ, J. R. (1984). *L'època del Barroc s. XVII-XVIII*. Barcelona: Edicions 62. (Història de l'Art Català, volum V).
- VALLUGERA FUSTER, A. (2016). *El mercat artístic a Barcelona (1770-1808). Producció, consum i comerç d'art*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Tesis digitals: <<http://hdl.handle.net/2445/104972>>

Annex: taula resum dels documents base

Any	Localització dels documents	Nom de l'embarcació d'embarcació	Tipus	Patró / capità	Client	Comercial	Testimonis	Càrrega	Problemes
1739	AHPB 967/12: 30-X-1939	<i>Nostra Dona de la Concepció</i>	Pinc	Lluís Arca	Francesc Saladriga	Domingo Verdaguier	Josep Julià, Eloi Arrufó (pintors de vidrieres)	6 caixes de 600 vidres lastra incolors (plans)	Vidres sorrencs i enfosquits
1755	AHPB 1020/14: folis 132-333	<i>Sant Antoni de Pàdua</i>	Pinc	Simon Alier, patró	Francesc Saladriga	--	Joan Campmajor, Eloi Arrufó (pintors de vidrieres)	2 caixes de vidre (davanteres de cotxe i vidres ordinaris plans)	Faltaven 2 davanteres de cotxe i els vidres plans estaven canviats de lloc
1756	AHPB 1020/15: folis 698-699	<i>Sant Antoni de Pàdua</i>	Pinc	Felip de Julià, capità	Eloi Arrufó	--	Francesc Saladriga, Joan Campmajor (pintors de vidrieres)	6 caixes de 440 vidres plans	Faltaven molts vidres
1769-70	AHPB 1019/27: folis 234 i 255-267	<i>1 Sant Josep 2 Sant Josep i les Ànimes del Purgatori</i>	1 Navio 2 Tartana	1 Francisco Picello 2 Lluís Frederici	Francesc Saladriga	(Sr. Nicolas Maria i germans Gherro) Joan Antoja	Jeroni Mauri (escultor), Salvador Mairradona (daurador), Felip Taner (fuster)	4 caixes amb miralls ornamentats, esculpits i daurats, cornucòpies guarnides i amb escultures, ovats amb ornaments i acabats	Llunes trencades, escultures i dauradures malmeses
1771	ACA, Reial Audiència, Tribunal de Comerç, C 645	<i>Sant Esteve</i>	Tartana	Nadal Codonel	Francesc Saladriga	Joan Antoja	Jeroni Mauri (escultor), Josep Ravella (pintor de vidrieres), Francesc Petit (daurador)	5 grans miralls amb comisa daurada, llums i vidres, pols de coure i altres materials	Mercaderies mullades, deteriorades i en mal estat
1782	AHPB 1083/23: folis 221-222	<i>Santa Caterina i les Ànimes del Purgatori</i>	Pinc	Juan Bautista Gavarrone	Francesc Saladriga	Joan Antoja	Ramon Mateu Esmandia (notari) Andreu Planas (fadrí pintor de vidrieres), Bonaventura March i Pera (fuster)	6 caixes de 15 vidres de Bohèmia	Una de les caixes, amb tots els vidres trencats
1784	AHPB 1083/27: foli 155	<i>Sant Francesc</i>	Tartana	Ledro Dezon	Francesc Saladriga	Joan Antoja	Els representants de la Doana	4 caixes de 600 vidres plans	Una caixa oberta i trencada, amb només 450 vidres útils

